

НА ПЕРЕТИНІ РАЦІОНАЛЬНОГО І МОРАЛЬНОГО: СУСПІЛЬСТВОЗНАВСТВО ЯК НАУКА У ТРАКТУВАННІ ЄВГЕНА СПЕКТОРСЬКОГО

У статті розглянуто еволюцію поглядів видатного філософа і правознавця Євгена Васильовича Спекторського (1875–1951) на суспільствознавство у контексті тогочасної соціологічної думки. Наприкінці XIX – на початку XX ст. у російській філософії виникла гостра потреба пошуку альтернативного до позитивізму і марксизму трактування соціології, яке дало б цій науці змогу розв'язувати актуальні суспільні й етичні проблеми. Однією з таких альтернатив стало неокантіанство, під впливом марбурзького напрямку якого на початку наукової кар'єри Є. Спекторський обґрунтовував значущість суспільних наук на основі здатності людини до раціонального цілепокладання. Не задовольнившись вченням про належне, вчений звернувся до генетичного дослідження суспільствознавства, поворотним феноменом у становленні якого він визначив соціальну фізику XVII ст. За висновком Є. Спекторського, механістичне розуміння людини та суспільства, характерне для цієї епохи, не могло охопити багатогранність як окремої людини, так і суспільства, тому соціальна фізика, методологічно зорієнтована на природознавство, зазнала поразки. У власних філософських розробках Є. Спекторський намагався узгодити ідеали раціональної науки з розумінням людини як моральної істоти, обґрунтовуючи власну класифікацію наук та здійснюючи критичний перегляд засадничих положень суспільствознавства. За часів еміграції творчість Є. Спекторського була зорієнтована на проблеми культури та релігії, що відкрило нову перспективу осмислення суспільствознавчої проблематики. Спираючись на засади християнської філософії, він розробив власну версію християнської соціології, яка тлумачить суспільство на основі християнського ідеалу особистості та спільноти.

Ключові слова: Є. В. Спекторський, суспільствознавство, раціоналізм, етика, неокантіанство, позитивізм, класифікація наук, генетичний метод, соціальна фізика, християнська соціологія.

Зацікавленість у питаннях суспільного життя та методах його наукового аналізу робить Євгена Васильовича Спекторського (1875–1951) – філософа, правознавця, декана юридичного факультету (1918) та останнього ректора (1918–1919) Університету Св. Володимира – типовим представником філософської спільноти Росії початку XX ст. Разом із тим, неординарна еволюція його поглядів на суспільствознавство, поєднання філософської, історичної та правознавчої складових у дослідженні його становлення перетворюють Є. Спекторського на оригінального мислителя. Попри те, що дослідники констатують драматичну зміну його філософських переконань – від німецького ідеалізму через філософський релятивізм до християнського ідеалізму (Зеньковський, 1975, с. 317) – логіка цієї зміни, а також позірний характер її «раптовості», наразі не роз-

криті¹. Можемо констатувати, що загалом спадщину Є. Спекторського на сьогодні проаналізовано лише фрагментарно. Тож мета нашої статті – висвітлити бачення Є. Спекторським суспільствознавства як раціональної і водночас етичної науки впродовж його філософської еволюції. У спробі цілісної реконструкції інтелектуального шляху мислителя ми спиратимемося не лише на його опубліковані праці, а й на рукописні матеріали, що зберігаються в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, зокрема й уводячи деякі з них до наукового обігу вперше.

¹ Автори єдиної на сьогодні монографії про Є. Спекторського (Ульяновський, Короткий, & Скиба, 2007) розкривають біографію вченого, лише окреслюючи зміст основних його праць і уникаючи їхнього аналізу. Натомість Микола Герасимов у ґрунтовній статті про Є. Спекторського як історика соціальної фізики (Герасимов, 2016) недооцінює значення київського архіву вченого для істориків філософії.

Як відомо, зародження в Російській імперії соціології як науки (у Контовому значенні слова) пов'язують із появою у 1860-х рр. перших праць із відповідної тематики, написаних у рамках позитивістської наукової парадигми. Теоретизування у царині суспільствознавства у 1870–1890-х рр. було представлене переважно варіаціями на тему натуралістичного редукціонізму – органіцизму, механіцизму, географічного детермінізму. Психологізм Ежена Де-Роберті та суб'єктивну школу, відому такими представниками, як Петро Лавров, Микола Михайловський та Микола Карєєв, також відносять до позитивізму.

Показовою щодо тогочасного розуміння соціології у Російській імперії є стаття «Соціальні науки», написана Миколою Карєєвим для «Энциклопедического словаря» Брокгауза й Ефрона, яка демонструє позитивістське трактування суспільствознавства. Зокрема, стверджуючи, що об'єктивне й достовірне знання можна отримати лише через досвід та спостереження, М. Карєєв зазначає, що «социальные науки не могут претендовать на такое совершенство, каким более или менее отличаются науки о природе». Автор статті аргументує це складністю соціальних явищ, тривалим керівництвом метафізики над суспільствознавством, недавньою спеціальною розробкою їхньої методології та значним впливом на суспільні науки позанаукових інтересів – партійних, релігійних, національних тощо (Карєєв, 1900). Отже, питання обґрунтування суспільних наук, доведення їхньої самостійності поряд із природничими, а також загальні питання наукового пізнання були актуальними наприкінці XIX – на початку XX ст.

Попри домінування методів позитивістської філософії у суспільних науках у найрізноматніших її варіаціях, із філософського середовища на адресу позитивізму лунала нищівна критика. Своєрідним маніфестом відходу російських інтелектуальних кіл від позитивізму та марксизму вважають збірник «Проблемы идеализма» (1902), автори якого (Петро Струве, Сергій Булгаков, Микола Бердяєв, Михайло Туган-Барановський, Богдан Кістяківський та ін.) обстоюють філософський ідеалізм та альтернативне розроблення релігійно-етичних та суспільних питань, оскільки на основі матеріалістичної філософії та сцієнтизму проблеми духовного життя та розумного суспільного буття не могли бути розв'язані у прийнятний спосіб. Науково-філософський, або критичний ідеалізм (одна з філософських платформ для переосмислення проблематики соціального та його наукового пізнання,

обстоювана, зокрема, відомим філософом і соціологом Б. Кістяківським), був своєрідно потрактований і С. Спекторським.

Варто зазначити, що, на думку Є. Спекторського, автори «Проблем идеализма» (яких він іронічно називає «младоидеалистами») не оцінили належно марбурзьку версію критичного ідеалізму і здебільшого розуміли його у трактуванні представників баденської школи неокантіанства – зокрема Вільгельма Віндельбанда. Не без впливу останнього, зазначає Є. Спекторський, «...идеализм по недоразумению отождествляется у нас теперь с метафизикой», адже не ставить нагальні проблеми пізнання й розбудови суспільного життя з належною строгістю та критичністю (Спекторский, 1905, с. 386). Попри популярність ідеалізму, витлумаченого переважно у неналежний спосіб, нерозв'язаними залишаються завдання забезпечення етики й естетики розумною основою, ґрунтованою в чистому розумі: «Вот тут-то и возникают настоящие проблемы идеализма» (Спекторский, 1905, с. 387).

Значимо, що рання творчість Є. Спекторського зазнала значного впливу представників марбурзької школи неокантіанства Германа Когена та Пауля Наторпа, що визначило його розуміння наукового ідеалізму, коло філософських зацікавлень і певний фокус осмислення вченим проблем суспільствознавства. Зокрема, основною цариною філософської рефлексії для марбуржців була теорія та методологія науки. Розмежування філософського та психологічного, тобто виокремлення «чистих» основ пізнання, становило одне із головних завдань теорії пізнання неокантіанців. Одне із ключових понять Кантової філософії – «річ-у-собі» – було потрактоване мислителями цього напрямку як нескінченне завдання, певне граничне поняття, що впорядковує та спрямовує пізнання.

Потрібно наголосити важливу роль згаданих проблем у розвитку концепції філософії науки, запропонованої Є. Спекторським. Тематика ранніх праць вченого, а також його оцінка спадку Іммануїла Канта демонструє рецепцію вченим ідей марбурзького неокантіанства: «Центр тяжести Кантовой философии, ее душа – это объективная, вполне доказательная и достоверная наука. И ее основная метода – трансцендентальная – есть метода чистой науки, чистого знания, т.-е. знания вполне свободного от каких бы то ни было субъективных, психологических или тем более физиологических особенностей мышления тех или иных индивидов, поэтому совершенно так же объективного, как объективно

положення: дважды два – четыре» (Спекторский, 1905, с. 389).

Визнаючи слідом за неокантіанцями автономний розум опорою мислення, Є. Спекторський трактує його ідеї як керівні орієнтири пізнання й «формальные принципы и критерии для оценки и преобразования всякого существования» (Спекторский, 2006, с. 332). Основним із таких критеріїв є істина – «не более как всегда неосуществленная идея, руководящий принцип или задача всякого исследования» (Спекторский, 1904, с. 145). До самої ж науки вчений підходив із погляду «вечного, неосуществленного идеала» (Спекторский, б. д., Об объективности, № 6, арк. 2). Окреслення та теоретичне розроблення цього ідеалу, цілей та засобів пізнання є завданням філософської метанауки, яка фігурує у творах вченого як «енциклопедія наук», «критична філософія» або «наукова філософія». На переконання Є. Спекторського, науковці мають керуватися саме відрефлексованим енциклопедією ідеалом науки, щоб їхня діяльність була якомога ближчою до істини.

Особливу роль у дослідженні соціального буття Є. Спекторський покладав на суспільні – юридичні, політичні та економічні – науки (або суспільствознавство) (Спекторский, 1903, арк. 11–12). Винятковою рисою цих наук та їхньою специфікою порівняно з природничими є розгляд людини як моральної істоти, адже «поскольку тот же человек проявляет сознание и ставит самому себе и другим людям те или иные цели или же подчиняется целям других, иными словами, поскольку он является существом нравственным, он выходит уже за поле зрения естествознания и вызывает необходимость специальной точки зрения и специальной науки, науки нравственной, или обществоведения» (Спекторский, 1904, с. 152–153).

Акцент Є. Спекторського на цілепокладанні в моральності приводить його до розробки деонтології. Вчений зазначав, що суспільствознавці повинні розробляти раціональну істину належного, а не лише дійсного, і «среди проблем, занимающих обществоведов, проблема социальных целей или задач всякой общественной деятельности должна занять подобающее ей место» (Спекторский, 1904, с. 158). Прикладом суджень про морально належне вчений називає ідею справедливості, яка, щоб стати науковою, має спершу бути очищена від метафізики за допомогою «енциклопедії наук». Є. Спекторський переконаний, що найбільш об'єктивне та прийнятне для всіх розумних людей поняття справедливості

має стати основою для втілення цієї соціальної ідеї в суспільстві. У цьому сенсі його позиція збігається з позицією Б. Кістяківського, який вважав справедливість не просто однією з ідей, а засадничою категорією для суджень про соціальні явища, яка, на відміну від категорії необхідності, що панує у природознавстві, охоплює принципово іншу сферу пізнання – царину морального, де панує обов'язок. Як і Є. Спекторський, Б. Кістяківський визнавав за належним ключову роль у людській діяльності, адже напрям розвитку суспільства цілковито визначають саме цілі та норми (Кістяковский, 2010b, с. 181–196).

На думку Б. Кістяківського, етична проблема «должна быть прежде всего решена чисто научным путем» (Кістяковский, 2010a, с. 200). Це переконання цілком поділяв і Є. Спекторський, стверджуючи, що «истинное решение всякой проблемы и есть научное решение» (Спекторский, б. д., Проблема чистой этики, № 3, арк. 6). Виняткове значення для останнього мав той факт, що царица належного відкриває суспільствознавству раціональний шлях до наукової об'єктивності, «именно путь логического доказательства. Объективно должного нельзя показать в эмпирической действительности; зато его можно – и в этом состоит вся проблема – доказать» (Спекторский, 1904, с. 159). Можливість раціонального доведення у суспільствознавстві, на думку Є. Спекторського, наближає науку про моральне – етику – до математики. Наукова етика, яку філософ називає «математикою суспільствознавства», є раціональною наукою, «потому что в ней может быть достигнута такая же достоверность, какая свойственна точным и бесспорным наукам» (Спекторский, б. д., Проблема чистой этики, № 2, арк. 1).

Отже, наближення етики до математики завдяки раціональності морально належного розв'язує два завдання, вкрай важливі для Є. Спекторського. По-перше, воно легітимізує суспільствознавство як повноцінну науку і, по-друге, забезпечує осмислену побудову соціальної дійсності. На останнє завдання спрямована наукова політика – «учение о тех или иных социальных целях и средствах к их осуществлению государственными органами» (Спекторский, 1903, арк. 177) у правовій, державній та економічній сферах.

Як бачимо, у ранній період творчості Є. Спекторський дотримується неокантіанської настанови на дослідження насамперед гносеологічної проблематики, оскільки, на його переконання,

чітке визначення меж нашого знання, а також критична рефлексія над науковими та культурними ідеалами й цілями, мусять передувати будь-яким побудовам у сфері суспільного чи культурного життя. Особливе значення таке філософське керівництво має в суспільствознавстві, адже його достовірність як науки має далекоглядні наслідки для соціального життя людини. Моральність також підпорядкована розуму – її вчений зосереджує навколо осмисленого цілепокладання, а етику трактує як раціональну науку, підкреслюючи її «чистий» характер, що слугує гарантією розумної побудови суспільства.

Дедалі ретельніші розвідки з проблем суспільних наук, а також вивчення їхнього історичного аспекту з часом спонукали Є. Спекторського до переосмислення методології суспільствознавчих студій. У передмові до першого тому праці «Проблеми соціальної фізики в XVII столітті» він визнає, що оперття на методологію марбурзької школи не привело його до цілісного осягнення процесу становлення суспільних наук, адже наріжним каменем міркувань представників цієї школи є належне, раціонально доказове, однак водночас і те, «чего нет, чего никогда не было, а может быть, никогда и не будет» (Спекторский, 2006, Т. 1, с. 6). Розробки теоретичних засад суспільствознавства спричиняють нехтування дійсністю, тому «нельзя ожидать прочной опоры в исследовании социологической проблемы как чего-то строго позитивного» (Спекторский, 2006, Т. 1, с. 6). Тож філософ відмовився від спроб вирішити питання суспільствознавства на основі трансцендентальної гносеології і звернувся до іншого напрямку досліджень науки – генетичного. Свої подальші пошуки у царині соціології він пов'язує із завданням «понять ее генеалогию, понять те вполне конкретные исторические и психические условия, которые вызвали ее к жизни» (Спекторский, 2006, Т. 1, с. 7). Отже, генеалогічний метод передбачав вивчення історії походження й розвитку предмета дослідження у широкому історико-культурному контексті. Такий підхід можна розглядати як історію ідей (Герасимов, 2016, с. 119).

Постання суспільствознавства у його генетичній перспективі показало, що та постановка проблеми соціальної фізики (згодом іменованої соціологією), яку знаходимо в Огюста Конта, не є його оригінальним винаходом, а має давнішу і заплутанішу історію. Варто зазначити, що такої самої думки дотримувався Микола Алексеєв,

автор ґрунтовного дослідження взаємовідношення соціальних та природничих наук (Алексеєв, 1912), у якому він, як і Є. Спекторський, аналізує ключові ідеї соціальної фізики XVII ст. та їхні подальші трансформації в суспільних науках і філософії. М. Алексеєв², чия книжка вийшла невдовзі після публікації першого тому праці «Проблема социальной физики в XVII столетии», визнає, що, попри суттєві відмінності у філософських переконаннях і деталях, загалом він доходить тих самих висновків щодо проекту соціальної фізики XVII ст., що і київський професор (Алексеєв, 1912, с. 2).

Як з'ясував Є. Спекторський, «проблема социальной физики вполне естественно возникла именно тогда, когда физика впервые стала строгой и положительной наукой и когда успехи ее не могли не найти отголосков также и среди обществоведов» (Спекторский, 2006, Т. 1, с. 7), тобто – в XVII ст. Філософ показав, як, на противагу моральному світогляду середньовіччя, якому притаманні антропоморфізм, телеологізм та ієрархізм, у XVII ст. виникає фізичний світогляд, що пропонує радикально інший погляд як на людину, так і на світ. Наріжним каменем цього світогляду (який згодом спричинив і нову наукову теорію) є фізична наука з її методами та істинами. Як констатує Є. Спекторський, феномен соціальної фізики в XVII ст. завжди розглядався поверхово і пояснювався другорядними обставинами, а не основною причиною – ідеологією математичного природознавства: «Для того, чтобы понять основную идею, “идею-мать”, как любил выражаться О. Конт, социальной философии, как Т. Гоббса, так и других обществоведов XVII века, необходимо постоянно иметь в виду их желание построить физику человеческого общежития, поставить обществоведение на уровень нового естествоведения» (Спекторский, 2006, т. 1, с. 279). Внаслідок цього соціальний світ у XVII ст. був витлумачений у термінах фізики, тіл та відношень між ними. З цих позицій розуміли відношення між владою та громадянами, між цілими державами, економічними та міграційними процесами тощо. У новій етиці окремі люди поставали як «моральні істоти», що перебувають у певному «статусі» (аналогія фізичного простору).

² Значимо, що Микола Алексеєв, професор юридичного факультету Московського університету, був одним із офіційних опонентів Є. Спекторського на його докторському диспуті, що відбувся у травні 1917 р. у тому самому університеті. Дисертацією, яка принесла Є. Спекторському ступінь доктора державного права, був другий том його праці «Проблема социальной физики в XVII столетии» (Ульяновский, Короткий, & Скиба, 2007, с. 167).

Однак обидва поняття функціонували в парадигмі природознавства: люди є передусім живими механізмами – тобто організмами. Саме так виглядало застосування пантометрії та геометричних інструментів в етиці, праві, а також суспільствознавстві, адже, як зазначає Анатолій Ахутін, «с допомогою механіки и идеально схематизирующей ее геометрии мы как бы проникаем в сокровенную суть природы» (Ахутин, 1988, с. 95), зокрема – природи соціального.

Загалом серед філософів та вчених XVII ст., як слушно зауважує Є. Спекторський, домінувало прагнення до створення саме «природних» наук. «Природне» має тут потрійне значення: «...во-первых, как свободное от всего сверхъестественного; во-вторых, как рациональное, основанное на чистом разуме, или, как тогда выражались, естественном свете; наконец, в-третьих, как возможно более согласованное с новейшими успехами тогда же и возникшего механического естествознания» (Спекторский, 2006, Т. 2, с. 15). Філософ виокремив два ключові напрями розробок новаторів у галузі суспільствознавства: раціональна психологія та раціональна соціологія, при цьому показав, що «...если не фактически, то принципиально психология предшествовала социологии. И таким образом, она считалась основной наукой для всех гуманитарных знаний» (Спекторский, 2006, Т. 2, с. 319).

Людина в цій науці поставала «природною» у трьох уже згаданих сенсах: по-перше, вільною від трансцендентного, тобто не як творіння Бога, а як природна істота, якій властивий не гріх, а певні афекти; по-друге, об'єктом раціональної науки, заснованої на розумі, та ним не обмеженої – судження виводились на основі досвіду, хоч і за раціональними методами; по-третє, включеною до механічної природи, а не вирваною з неї. Зрештою, це створило психологію, що цілком вписувалася в механістичну картину світу: «У большинства новаторов XVII века, – зазначав Є. Спекторський, – получалось своеобразное учение о том, что у человеческой психики есть своего рода механика и что для ее познания необходимо разложить душу на аффекты» (Спекторский, 2006, Т. 2, с. 337). Зокрема, людина поставала як система афектів, які взаємодіють за законами тяжіння, суспільство – системою вищого порядку, елементами якої є індивіди, а взаємини між державами формували ще одну систему, діями якої були, відповідно, колективні індивіди.

Така перспектива вплинула й на розуміння мислителями Нового часу свободи: «Из свобод-

ного, морального существа, добровольно выбирающего добро или зло и подлежащего деонтологическому суду, человек превратился в духовный автомат, связанный онтологической необходимостью и законом самосохранения, который детерминирует техническую целесообразность его поведения» (Спекторский, 2006, Т. 2, с. 350). Отже, закономірність природи переважила у світогляді новочасних філософів і заперечила можливість вільного вибору людини, що не був би напередвизначений тим чи тим рядом подій і факторів.

Раціональна соціологія, як з'ясує Є. Спекторський, мала за основу ту саму вимогу природності у трьох сенсах. По-перше, суспільство розуміли як незалежне від Бога і релігії. По-друге, вимога раціональності потребувала від соціології «быть именно рациональной наукой, для которой идея и доказательство выше факта и наблюдения» (Спекторский, 2006, Т. 2, с. 364). Третя вимога – узгодження з механікою як ідеалом науки – призводила до того, що соціологія розумілась як «астрономическая система человеческих индивидов, связанных социальным притяжением и отталкиванием» (Спекторский, 2006, Т. 2, с. 365).

Підсумовуючи, нагадаємо, що Є. Спекторський не лише демонструє всебічний вплив ідей новаторів XVII ст. на всю пізнішу філософську та суспільствознавчу думку, а й показує, що проєкт розбудови суспільствознавства за зразком природничих наук у такому вигляді, як він постав у них, не відбувся.

Як показав учений, класична наука є абстрактною, дедуктивною, неісторичною, і метод механіки, взірцевий для неї, – універсальний. Однак намір розбудувати універсальну політику чи етику не справдився, і цьому не зарадив філософський раціоналізм, адже в суспільних науках він виник як незадоволення дійсністю і відмова від неї задля ідеалу – належного, що не існує. Ця методологія спрацювала у природознавстві, стала його ідеологією й одночасно завданням для суспільствознавців (Спекторский, 1907, с. 95). Раціоналізм завжди говорить про належне, дійсне ним не описується; тож раціональне суспільствознавство можливе лише як розроблення ідеалу належного, але не як строга і позитивна наука. Крім того, механістичне розуміння людини та детермінізм, якому підкорювалась її моральна та суспільна діяльність, унеможлилювали свободу волі людини та її історичність, що надто явно суперечило дійсності. Тому, за аналогічним висновком М. Алексеєва,

«в приложении к социально-политическим проблемам математическая метода ни в коем случае не могла выполнить того, чем она по справедливости могла бы гордиться в области чистой физики» (Алексеев, 1912, с. 56).

Детальний аналіз Є. Спекторським науково-філософського феномену соціальної фізики, що ґрунтувався на розгляді людини та суспільства в механістичній парадигмі, утвердив філософа в необхідності враховувати в соціальному пізнанні моральну природу людини й драматизм історичного й суспільного буття загалом. Також застосування генетичного методу до проблем історії науки, на нашу думку, вплинуло на зміну пріоритетів у власній теорії науки вченого, а також способі осмислення наукових проблем філософією.

Зокрема, у праці «Вопросы критики и теории общественных наук»³, яка містить теоретичні розробки з критики та теорії суспільствознавства, Є. Спекторський переглянув роль філософії у науці й виділив у ній два моменти: критичний та позитивний (Спекторський, 1910-е, № 1, арк. 1). Він відійшов від кантіанського розуміння критики як визначення трансцендентальних підстав пізнання і спрямовувальну функцію філософії замінив ретроспективною. Філософ стверджував, що «без материала для критики не может быть и критики, и без предварительного опыта, хотя бы незавершенного и недостаточного, не может быть и теории» (Спекторський, 1910-е, № 1, арк. 8). Отже, перші кроки філософської рефлексії в її критичній іпостасі спрямовані на те, щоб «проделать отрицательную, разрушительную работу, произвести более или менее сильное опустошение в том, что в данное время обыкновенно считается знанием» (Спекторський, 1910-е, № 1, арк. 8–9). На практиці це означає розмежування знання та віри, відносного та абсолютного, достовірного та недостовірного знання, науки та метафізики.

Після критичного етапу йде позитивна робота з упорядкування та організації знання: «рефлексия упорядочивает, расчленяет наличные науки»

³ Зазначена праця є другою частиною книжки «Очерки по философии общественных наук. Вып. 1. Общественные науки и теоретическая философия» (Спекторський, 1907). Метою цієї праці є розроблення теорії суспільних наук, що вирішила б проблемні питання, виявлені Є. Спекторським у першій частині – історичному огляді співвідношення суспільствознавства та філософії. Написана між 1907 і 1910 рр.; автор згадує про цю працю і в першому томі його «Проблемы социальной физики в XVII столетии» як таку, що готується до друку (Спекторський, 2006, т. 1, с. 7), однак її так і не було опубліковано, й у дослідницькій літературі згадано лише побіжно (Ульяновський, Короткий, & Скиба, 2007, с. 141). У цій статті фрагменти тексту праці вперше введено в науковий обіг.

(Спекторський, 1910-е, № 2, арк. 1). У процесі такого впорядкування Є. Спекторський створює власну класифікацію наук, яку будує на основі двох критеріїв: об'єкта науки та ступеня її віддаленості від логіки як універсальної науки про мислення.

Принциповим питанням для нього є визначення окремої ділянки дослідження для кожної науки. Межі наук, на думку Є. Спекторського, мають бути чітко визначені, а «каждая наука, независимо от ее достоверности и вообще теоретической ценности ее результатов, ясна и определена постольку, поскольку она ясно, определенно и целесообразно выделила в свое видение известные объекты, известный участок необъятного, хаотического мира предметов, фактов, явлений, вещей видимых или невидимых, действительных или воображаемых» (Спекторський, 1910-е, № 1, арк. 115). Тож учений поділяє об'єкти на природні та надприродні, що зумовлює базову відмінність науки як такої від метафізики. Саме визнання існування непізнаного спонукає Є. Спекторського віддати належне метафізиці, яка зникла б, якби людям було доступне вичерпне, абсолютне знання. Допоки воно недоступне, метафізика допомагає орієнтуватися у предметах, про які «мы можем рассуждать только гипотетически, гадательно» (Спекторський, 1910-е, № 1, арк. 10).

Натомість про природні об'єкти можна і потрібно мислити науково. Останні, на переконання Є. Спекторського, доцільно поділити на дві групи, принципово незвідні одна до одної: «между физическими явлениями и нравственными поступками (действительными или только воображаемыми, безразлично) существует такая разница, что они никак не могут быть ни отождествлены ни подчинены друг другу, как составные части или разновидности» (Спекторський, 1910-е, № 2, арк. 10–11). Єдине, що об'єднує всі ці об'єкти – логіка, якій вони однаковим чином підпорядковані. Відповідно, як наголошував Є. Спекторський, із міркувань зручності у розмежуванні наукових інтересів, всі науки доцільно поділити на фізичні та моральні (Спекторський, 1910-е, № 2, арк. 10).

Окрім поділу наук за їхнім об'єктом, важливо звернути увагу на ще одну, паралельну ієрархію наук, яку вибудовував Є. Спекторський, – за рівнем наукової достовірності. Насамперед учений орієнтувався на науку, «объясняющую эмпирическую действительность, именно от науки рациональной, дедуктивной и притом математической» (Спекторський, 1910-е, № 1, арк. 101).

Найдостовірнішою наукою для нього є та, що має найбільший потенціал доказовості й водночас узгоджується з дійсністю; науками іншого типу й меншого ступеня достовірності є абстрактна та емпірична. Якщо серед фізичних наук досить просто розташувати науки за цим принципом (учений вибудовує таку послідовність: математика і геометрія, фізика, біологія), то в суспільствознавстві аналогічний розподіл потребує додаткових пояснень.

Як зазначав учений, самовизначення суспільних наук є вкрай непростим, адже основний їхній об'єкт, людина, «являється в одно і то же время существом физическим, психофизическим, психическим и моральным, при чем все эти его стороны находятся между собой в большей или меньшей дисгармонии, а некоторые из них как будто даже и несовместимы друг с другом и во всяком случае несоизмеримы» (Спекторский, 1910-е, № 1, арк. 123). Тому чітке визначення того аспекту людського, що становить винятковий інтерес для суспільних наук – це нагальне завдання.

Варто зазначити, що для Є. Спекторського характерне синонімічне використання термінів «суспільні» та «моральні» науки щодо групи наук, які зосереджені на світі людини на противагу світу природи. Якщо застосування терміна «суспільні» пояснень не потребує, то щодо «моральних» учений окремо обґрунтовував свій вибір. На його думку, моральні («моральные») науки потребують саме такої назви, адже вона найповніше передає їхню сутність та відмінність від фізичних наук (порівняно з такими варіантами, як «духовні», «культурні», «психічні» науки чи «науки про життя»). Саме здатність до моральності, на думку Є. Спекторського, є ознакою виходу з природного середовища, нетотожності фізичному об'єкту, тож «под моральными науками мы понимаем науки о моральных существах, т. е. существах, обладающих или по крайней мере могущих обладать разумом и волею и сообразно с этим поступать» (Спекторский, 1910-е, № 2, арк. 19). Слідом за І. Кантом учений не обмежує таку здатність лише людьми, адже розумність як така не тотожна людськості.

Як бачимо, таке визначення моральних наук є досить формальним, що, на перший погляд, суперечить наміру Є. Спекторського вирішувати конкретні проблеми суспільствознавства, який став його методологічною настановою після розчарування у неокантіанстві. Однак далі автор пояснює, що такий високий рівень абстрактності потрібен «только в чистой этике, которая

благодаря этому приобретает необходимую точность и по отношению к конкретному моральному миру становится на высоту аналогичную геометрии и чистой математики в их отношении к физическому миру» (Спекторский, 1910-е, № 2, арк. 20). На його переконання, чиста етика має будувати власні закони з математичною строгістю та точністю. Сфера її аналізу лежить насамперед у царині людського мислення та волі (почуття – меншою мірою), де вона «берет эти элементы [...] во всей их чистоте, потенцирует их, доводит до полной ясности и точности» (Спекторский, 1910-е, № 2, арк. 18). Етика, що розглядає свідомість і волю в чистому вигляді, є вершиною в ієрархії моральних наук, як математика у фізичних науках. Натомість психологія працює з тими самими об'єктами – свідомістю та волею, «только в связанном и притом более или менее отрывочном виде» (Спекторский, 1910-е, № 2, арк. 20); серед інших моральних наук вона є найбільш віддаленою від чистої етики і найближчою до перехідної між моральними та фізичними науками сфери психофізики.

Зазначимо, що саме переконання Євгена Спекторського в можливості та необхідності етики як раціональної та «чистої» науки стало підставою для критики ним баденських неокантіанців Вільгельма Віндельбанда й Генріха Ріккерта у питанні про визначення та іменування суспільних наук. На думку вченого, визначення суспільних наук як ідеографічних, по-перше, не окреслює культуру як особливий об'єкт науки і, по-друге, обмежує ці науки лише емпіричними та описовими на противагу номотетичним. Отже, «эти моменты в сущности изгоняют из круга наук о человеке правоведение, экономику, социологию и даже, строго говоря, этику, которая может и должна строить свои законы с точностью, не уступающей математической» (Спекторский, 1910-е, № 2, арк. 14). Такий погляд на суспільствознавство для філософа є неприйнятним.

Отже, як бачимо, Є. Спекторський будував класифікацію моральних наук, ґрунтуючись зокрема й на принципі зростальної віддаленості від логіки – найбільш універсальної та абстрактної науки: «По мере конкретизации моральных наук их чистота и априорность конечно все более и более убывает» (Спекторский, 1910-е, № 2, арк. 20). Між чистою етикою (моральним аналогом геометрії та чистої математики) та психологією Є. Спекторський за вказаним принципом розташовував усі інші науки, які він вважає моральними. Зокрема, правознавство «не в смысле догматической юриспруденции, а в смысле

естественного права, изображающего ее quae plerumque accidit в мире споров и притязаний людей друг к другу» (Спекторский, 1910-е, № 2, арк. 21), філософ трактував як моральну соціологію – аналог фізики. Врешті психологію Є. Спекторський відносить до власне моральних наук лише в тому разі, коли вона займається «психикою в тесном смысле, т. е. такими душевными явлениями, в которых человек, по больше части только смутно, познает себя и себе подобных как существа моральных, т. е. обладающие сознанием и волею, или, по Аристотелю, дианоэтическими и этическими способностями» (Спекторский, 1910-е, № 2, арк. 17). Психологію, що вивчає інші вияви людської особистості та поведінки, які не завжди потрапляють під авторове визначення морального, і класифікуються радше як фізіологічні, він відносив до фізики або психофізики – залежно від об'єкта.

Проміжне становище між фізичними та етичними науками, на думку вченого, займає психофізика. Психофізичними є ті проблеми та предмети, що стосуються співвідношення душі й тіла. Наприклад, у цьому контексті Є. Спекторський згадував економічну теорію ціни та вартості, в якій людина постає редукованою до робочої енергії чи одухотвореного інструменту – не моральною істотою, але й не фізичним об'єктом (Спекторский, 1910-е, № 2, арк. 15–16). Попри всю важливість застосування математичного аналізу в тих ділянках суспільствознавства, де це доречно (перетин суспільних наук із математикою утворює їх у статусі раціональних наук), Є. Спекторський слушно зауважував, що «от такого анализа ускользают как единичный человек, рассматриваемый в смысле существа психического и морального, так и большая часть проявлений человеческого общежития» (Спекторский, 1910-е, № 1, арк. 88). Зокрема, попри орієнтування на ідеал раціональної науки, зміст суспільних наук не вичерпується тим, що може бути раціоналізовано та обчислено. У цьому полягає ключова відмінність переконань Є. Спекторського від мислителів XVII ст., чії спроби побудувати соціальну фізику за зразком механіки зазнали поразки, хоча й суттєво вплинули на подальший розвиток суспільних наук.

Як бачимо, суспільствознавство у Є. Спекторського отримує легітимізацію на усіх рівнях достовірності та доказовості науки: від раціональних істин чистої етики – до фіксації окремих фактів історією. Визначення особливості суспільних наук як моральних на основі розуму та волі, а не цілепокладання, впорядкування

знання про суспільність, його класифікація та відмежування від інших видів знання (метафізики) стають новим завданням філософії, відмінним від суто спрямовувальної функції, виокремленням якої Є. Спекторський обмежувався в ранній період творчості.

Еволюція філософських поглядів Є. Спекторського, а також поступове зростання його зацікавленості питаннями культури, літератури та релігії, особливо увиразнюють домінування етичного начала в його розумінні суспільствознавства. На тлі трагічних подій більшовицького перевороту й вимушеної еміграції на початку 1920 р. Є. Спекторський знаходить нове опертя для своєї ідеалістичної філософії – християнство. Зокрема, видану ним у 1925 р. у Празі книгу «Християнство и культура» присвячено обґрунтуванню виняткової ролі християнства та християнської філософії для європейської культури і, водночас, розгляду проблематики суспільних наук у християнській перспективі.

Варто зауважити, що Є. Спекторський досить оригінально розумів християнство – передусім як довершений світогляд та філософію, здатну обґрунтувати все культурне життя людства (адже «настоящая идеология всякой культуры всегда религиозна» (Спекторский, 2013, с. 38)), уникаючи в такий спосіб питання про конфесійно-догматичну складову. Відомий релігійний філософ Василь Зеньковський убачав у цьому відлуння «былого релятивизма», яким позначені, на його думку, філософсько-історичні студії мислителя в царині суспільствознавства (Зеньковский, 1975, с. 317). Сам Є. Спекторський формулює своє розуміння християнства так: «Сущность этого мировоззрения, выраженная в понятиях школьной философии, может быть охарактеризована как трансцендентный идеализм – не в смысле гладкой, прилизанной философской системы, придуманной профессорами и комментируемой профессорами же и особенно приват-доцентами, а в смысле глубокой и искренней веры в идеальные начала, выходящие за пределы нашей действительности, а также подчинения всей деятельности человека именно этой вере» (Спекторский, 2013, с. 43). Основою цієї філософії є вчення Ісуса Христа, передане в Новому Завіті.

Окремий параграф праці «Християнство и культура» Є. Спекторський присвячує питанням суспільного життя та його дослідження. Він розглядає проблему соціології як «проблему християнської общности» і стверджує, що соціальна проблема не може бути вирішена поза

християнством (Спекторський, 2013, с. 203). Вихідним пунктом у створенні суспільства християнська соціологія вважає особистість: «Не личность – пассивное произведение общества, а, напротив, общество – это создание личностей. Не оно их творит, а они его творят» (Спекторський, 2013, с. 200). Справжня особистість, на його думку, – це не дійсний факт, а радше мета, завдання, втіленням якої є євангельський ідеал людини: «...без Христа ничего не вышло из культуры человечности и личности» (Спекторський, 2013, с. 187). Втілення соціального ідеалу, зауважує філософ, відбувається через соціальну дію, тобто через процес перетворення дійсності з огляду на певний ідеал. Основою цього творення є саме особистість: «...без нее нет общества. Есть только толпа. Посему культура общества начинается с культуры личности» (Спекторський, 2013, с. 205).

Творення особистості починається з розуміння природи людини. Є. Спекторський виходить із того, що людина має три складові: тілесну, душевну і духовну, яким відповідають фізичний, психічний і моральний аспекти вивчення суспільства. Узгодження й гармонія цих трьох складових в окремій людині є проблематичною, і «призвание этического человека, homo ethicus, состоит в том, чтобы преодолеть драматизм происходящей в нем борьбы разнородных элементов, подчиняя их деонтологическим регулятивам» (Спекторський, 1967, с. 157). Важливим є те, що для Є. Спекторського свобода людини, яка полягає лише в її здатності досягати поставленої мети, не є достатньою, адже без моральних обмежень можливе корисливе використання і релігії, і політики, і науки. Тому деонтологічні регулятиви необхідні. Вчений поділяє їх на суб'єктивні (настанови совісті), об'єктивні (звичай та право) й абсолютні. Відносність перших двох видів означає як можливість вибору тих чи тих моделей поведінки, так і небезпеку повного ігнорування всіх моральних альтернатив. Тож мусять існувати абсолютні регулятиви поведінки, але така деонтологія, як зазначає Є. Спекторський, «как и все абсолютное, может быть предметом только веры» (Спекторський, 1967, с. 158), а її джерелом є релігійне одкровення.

Антиподом особистості вчений вважає масове суспільство, яке є сумою безіменних індивідів. Задовго до Макса Горькаймера і Теодора Адорно Євген Спекторський критикував Просвітництво за його схильність до механістичності, втіленням якої є бюрократія. У лабіринтах установ люди перетворюються на безликих

індивідів, що діють автоматично: «Учреждения – это аппараты, это какие-то социальные протезы, поддерживающие и даже приводящие в движение мертвые или искусственные конечности» (Спекторський, 2013, с. 204). Є. Спекторський зазначав, що вивчення людини в такому типі взаємодії становить фізичний аспект суспільствознавства і є предметом соціальної фізики чи соціальної геометрії у буквальному сенсі цього слова, коли йдеться про дослідження кількісних показників і функцій (Спекторський, 2013, с. 196). Суспільство тут розглянуто як група однотипних істот, що взаємодіють між собою. Крім того, це сфера соціальної медицини – питання природу населення, хвороб тощо.

Інший, психічний вимір суспільства – відмінний від фізичного – передбачає обмін думками, емоціями та почуттями: «Так получается коллективная психика, более или менее поглощающая психику индивидуальную и тоже подчиняющая единичное общему и целому» (Спекторський, 2013, с. 197). Тут йдеться про явище, яке сьогодні називають психологією мас.

Натомість ідеалістичне розуміння людини і християнське вчення протиставляють механіці суспільного життя живу людину, в якій належить виховувати і розвивати особистість, а не складову масового суспільства. Моральний вимір суспільства, на протигагу згаданим фізичному та психічному, стосується одухотворених істот, спроможних свідомо сповідувати принципи, прямувати до свідомих цілей, мати відповідальність. Уся діяльність суспільства в моральному аспекті передбачає узгодження із завданнями спільного і цілого: «Социальная междузависимость сознается здесь не столько как факт, сколько как долг. На таком сознании строится общественная мораль и правовой порядок» (Спекторський, 2013, с. 198).

На думку Є. Спекторського, кожен із трьох названих вимірів суспільства має бути предметом спеціальних наукових студій. Однак сутність суспільного, на думку вченого, охоплює лише християнство. У християнському розумінні суспільство є «понятие не сборное, а соборное. Это не механический агрегат, не инертная масса, влекомая физической необходимостью. Это свободный союз одухотворенных лиц, сознательно соработающих во имя высшей идеи» (Спекторський, 2013, с. 199). Тож, зрозуміло, християнська соціологія ґрунтується на розгляді суспільства в духовному вимірі, відповідно до таких методологічних постулатів: 1) суспільство – це спілка особистостей; 2) суспільність виникає

в ім'я Бога; 3) життя у спільноті зобов'язує до співпраці та взаємодопомоги. При цьому, як наголошував Є. Спекторський, суспільство – це не сума безликих індивідів, підкорених механічним законам взаємодії. Суспільство є живе «тіло», де наявна диференціація функцій різних класів, але зберігається імператив взаємодопомоги. Разом із тим, застерігає філософ, таке порівняння потрібно розуміти метафорично, адже, як відомо з численних невдалих спроб обґрунтування соціології, натуралізація і пряме його розуміння не надає суспільствознавству науковості.

Зазначимо, що міркування Євгена Спекторського співзвучні міркуванням відомого релігійного філософа Сергія Булгакова, який також звертав особливу увагу на проблемну зону взаємодії християнства і соціології – співвідношення особистості та суспільства (Булгаков, 1993). Як і Є. Спекторський, він засуджував схильність соціологів до нівелювання вільної

особистості та ствердження первинності соціальної групи щодо неї.

Отже, дослідження Є. Спекторського у царині суспільствознавства є пошуком шляхів поєднання наукової достовірності та моральності. Суспільні науки, на його переконання, можуть не поступатися природничим за рівнем раціональності й при цьому зберігати свій унікальний погляд на людину як моральну істоту. Хоча розуміння вченим моральності еволюціонувало впродовж його творчого шляху, незмінною основою цього розуміння було переконання у вільному розумному виборі людини й винятковому значенні окремої особистості для суспільства. Саме ці концепти зумовили фіаско проекту соціальної фізики в XVII ст., адже руйнували строго механістичну картину світу. Подальше осмислення моральної суті людини привело Є. Спекторського до проблем культури та релігії й дослідження феномену суспільствознавства з їхнім урахуванням на основі особистості.

Список посилань

- Алексеев, Н. Н. (1912). *Науки общественные и естественные в историческом взаимоотношении их методов. Очерки по истории и методологии общественных наук. Ч. 1. Механическая теория общества. Исторический материализм*. Москва: Тип. Императорского Московского Университета.
- Ахутин, А. В. (1988). *Понятие «природа» в античности и в Новое время («фюсис» и «натура»)*. Москва: Наука.
- Булгаков, С. Н. (1993). *Христианская социология. Социологические исследования, 10*, 120–149.
- Герасимов, Н. И. (2016). Е. В. Спекторский как историк «социальной физики». *История философии, 21* (1), 116–127.
- Зеньковский, В. В. (1975). Е. В. Спекторский. В Н. П. Полторацкий (Ред.), *Русская религиозно-философская мысль XX века. Сборник статей*. Питтсбург: Отдел славянских языков и литератур Питтсбургского университета.
- Кареев, Н. (1900). Социальные науки. В *Энциклопедический Словарь* (Т. 61, с. 76–77). Санкт-Петербург: Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон.
- Кистяковский, Б. А. (2010а). В защиту научно-философского идеализма. В Б. А. Кистяковский, *Избранное: в 2-х частях* (Ч. 1, с. 197–255). Москва: РОССПЭН.
- Кистяковский, Б. А. (2010б). Категории необходимости и справедливости при исследовании социальных явлений. В Б. А. Кистяковский, *Избранное: в 2-х частях* (Ч. 1, с. 135–197). Москва: РОССПЭН.
- Спекторский, Е. В. (б. д.). *Об объективности, достоверности, единстве науки и об общественных науках. Заметки*. (Ф. 43, № 33). Институт рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.
- Спекторский, Е. В. (б. д.). *Проблема чистой этики и ее достоверность*. (Ф. 43, № 31). Институт рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.
- Спекторский, Е. В. (1903). *Энциклопедия экономических, юридических и политических наук. Курс лекций*. (Ф. 43, № 10). Институт рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.
- Спекторский, Е. В. (1904). О задачах обществоведения. *Вопросы философии и психологии, 72*, 143–161.
- Спекторский, Е. В. (1905). Из области чистой этики. *Вопросы философии и психологии, 78*, 384–411.
- Спекторский, Е. В. (1907). *Очерки по философии общественных наук. Вып. 1. Общественные науки и теоретическая философия*. Варшава: Тип. Варшавского учеб. округа.
- Спекторский, Е. В. (1910-е гг.). *Вопросы критики и теории общественных наук. Очерк подготовленный к II изд.* (Ф. 43, № 10). Институт рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.
- Спекторский, Е. В. (1967). Свобода и детерминизм. *Записки РАГ, 1*, 153–159.
- Спекторский, Е. В. (2006). *Проблема социальной физики в XVII столетии* (Т. 1–2). Санкт-Петербург: Наука.
- Спекторский, Е. В. (2013). *Христианство и культура*. Москва: Центр стратегической конъюнктуры.
- Ульяновський, В. І., Короткий, В. А., & Скиба, О. С. (2007). *Останній ректор Університету Святого Володимира Євген Васильович Спекторський*. Київ: Вид.-поліграф. центр «Київський університет».

References

- Alekseev, N. N. (1912). *Nauki obschestvennyie i estestvennyie v istoricheskom vzaimootnoshenii ih metodov. Ocherki po istorii i metodologii obschestvennyih nauk. Ch. 1. Mehanicheskaya teoriya obschestva. Istoricheskiy materializm [Social and natural sciences and the interrelationship of their methods. Studies on history and methodology of social sciences. Part 1. A mechanical theory of society. Historical materialism]*. Moskva: Тип. Imperatorskogo Moskovskogo Universiteta [in Russian].
- Ahutin, A. V. (1988). *Ponyatie "priroda" v antichnosti i v Novoe vremya ("fyusis" i "natura") [The notion of "nature" in antiquity and modern times ("fyusis" and "natura")]*. Moskva: Nauka [in Russian].
- Bulgakov, S. N. (1993). *Hristianskaya sotsiologiya [Christian sociology]. Sotsiologicheskie issledovaniya, 10*, 120–149 [in Russian].
- Gerasimov, N. I. (2016). E. V. Spektorskii kak istorik "sotsialnoy fiziki" [E. V. Spektorskii as a historian of "social physics"]. *Istoriya filosofii, 21* (1), 116–127 [in Russian].
- Kareev, N. (1900). *Sotsialnyie nauki [Social sciences]*. In *Entsiklopedicheskiy Slovar* (Vol. 61, pp. 76–77). Saint Petersburg: F. A. Brokgauz, I. A. Efron [in Russian].

- Kistyakovskiy, B. A. (2010a). V zaschitu nauchno-filosofskogo idealizma [Defending scientific-philosophical idealism]. In B. A. Kistyakovskiy, *Izbrannoe: v 2-h chastyah* (Vol. 1, pp. 197–255). Moskva: ROSSPEN [in Russian].
- Kistyakovskiy, B. A. (2010b). Kategorii neobhodimosti i spravedlivosti pri issledovanii sotsialnyih yavleniy [The notions of necessity and justice in the investigation into social phenomena]. In B. A. Kistyakovskiy, *Izbrannoe: v 2-h chastyah* (Vol. 1, pp. 135–197). Moskva: ROSSPEN [in Russian].
- Spektorskii, E. V. (n. d.). *Ob obektivnosti, dostovernosti, edinstve nauki i ob obshchestvennykh naukakh. Zametki* [On objectivity, certainty and unity of the science and on social sciences. Notes]. (F. 43, № 33). Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, Kyiv [in Russian].
- Spektorskii, E. V. (n. d.). *Problema chistoi etiki i ee dostovernost* [The problem of pure ethics and its certainty]. (F. 43, № 31). Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, Kyiv [in Russian].
- Spektorskii, E. V. (1903). *Entsiklopediia ekonomicheskikh, iuridicheskikh i politicheskikh nauk. Kurs lektci* [The Encyclopaedia of economical, juridical and political sciences. Course of lectures]. (F. 43, № 31). Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, Kyiv [in Russian].
- Spektorskii, E. V. (1904). O zadachakh obshchestvovedeniia [On assessments of social science]. *Voprosy filosofii i psikhologii*, 72, 143–161 [in Russian].
- Spektorskii, E. V. (1905). Iz oblasti chistoi etiki [From the area of pure ethics]. *Voprosy filosofii i psikhologii*, 78, 384–411 [in Russian].
- Spektorskii, E. V. (1907). *Ocherki po filosofii obshchestvennykh nauk. Vyp. 1. Obshchestvennye nauki i teoreticheskaia filozofia* [Studies on philosophy of social sciences. Number 1. Social sciences and theoretical philosophy]. Warsaw: Tip. Varshavskogo ucheb. okruga [in Russian].
- Spektorskii, E. V. (1910s.) *Voprosy kritiki i teorii obshchestvennykh nauk. Ocherk podgotovlennyi k II izd. [Issues of critique and theory of social sciences. A study prepared for publication as 2nd volume]* (F. 43, № 31). Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, Kyiv [in Russian].
- Spektorskii, E. V. (1967). Svoboda i determinizm [Freedom and determinism]. *Zapiski RAG*, 1, 153–159 [in Russian].
- Spektorskii, E. V. (2006). *Problema sotcialnoi fiziki v XVII stoletii* [The problem of social physics in 17th century] (Vol. 1–2). Saint Petersburg: Nauka [in Russian].
- Spektorskii, E. V. (2013). *Hristianstvo i kultura [Christianity and culture]*. Moscow: Centr strategicheskoy kon'unktury [in Russian].
- Ulianovskiy, V. I., Korotkiy, V. A., & Skyba, O. C. (2007). *Ostannii rektor Universytetu Sviatoho Volodymyra Yevhen Vasylovykh Spektorskyi* [The last president of Saint Volodymyr University Yevhen Vasylovykh Spektorskyi]. Kyiv: Vyd.-polihraf. tsentr "Kyivskiy universytet" [in Ukrainian].
- Zenkovskii, V. V. (1975). E. V. Spektorskii. In N. P. Poltoratskii (Ed.), *Russkaia religiozno-filosofskaia mysl XX veka. Sbornik statei* [Russian religious-philosophical thought of 20th century. Collected papers]. Pittsburgh: the Slavic department at the University of Pittsburgh [in Russian].

Oksana Slobodian

AT THE CONFLUENCE OF SOCIAL AND MORAL: STUDY ON SOCIETY AS A SCIENCE ACCORDING TO YEVHEN SPEKTORSKYI'S INTERPRETATION

This article concerns the evolution of philosopher and lawyer Yevhen Spektorskyi's (1875–1951) views on social science in the context of social thought of that time. At the end of the 19th – beginning of the 20th century in Russian philosophy appeared a strong need for a search for an alternative to positivism and Marxism interpretation of sociology, which would enable it to deal with pressing social and ethical issues. Neo-Kantian philosophy became one of those alternatives, and it had a profound influence on Spektorskyi at the beginning of his academic career when he justified the importance of social sciences on the basis of the human ability to set goals. Having been disappointed in a study of oughtness, Spektorskyi turned on genealogical research into social science whose key phenomenon he believed to be the social physics of the 17th century. Spektorskyi reached a conclusion that a mechanical view on the individual and society, which was typical for the modern era thought, could not grasp all the aspects of both a person and a society, therefore, oriented towards natural sciences, social physics had failed. In his own philosophical research, Spektorskyi struggled to cohere the ideal of rational science and a possibility to examine the human as a moral being by developing his classification of sciences and critically rethinking the very basis of the social science. Spektorskyi's works written in emigration were focused on cultural and religious issues that offered a fresh perspective on social science. He considered Christian philosophy to be an idealistic one and used it as a basis for his own version of Christian sociology that understood society in regard to the Christian ideal of an individual and community.

Keywords: Yevhen Spektorskyi, social science, rationalism, ethics, Neo-Kantian philosophy, positivism, the classification of the sciences, genealogical method, social physics, Christian sociology.

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)

Матеріал надійшов 04.09.2020